УДК 378 – 057.87

Ірина Дорохіна, *викладач кафедри іноземних мов Криворізького державного педагогічного університету*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті висвітлюються теоретико-методологічні засади формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі навчання. Задля об'єктивності й усебічності теоретичного обґрунтування вихідних положень досліджуваної проблеми, з урахуванням її специфічності, шляхом поєднання конкретної проблематики з загальнонауковою методологією здійснено аналіз сутності формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі навчання.

Ключові слова: *пізнавальна самостійність, гуманітарні спеціальності, загальнонаукова методологія.*

Літ. 5.

Ирина Дорохина

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

В статье освещаются теоретико-методологические основы формирования познавательной самостоятельности студентов гуманитарных специальностей в процессе обучения. Для объективности и всесторонности теоретического обоснования исходных положений исследуемой проблемы, с учетом ее специфичности, путем соединения конкретной проблематики с общенаучной методологией проанализирована сущность формирования познавательной самостоятельности студентов гуманитарных специальностей в процессе обучения.

Ключевые слова: *познавательная самостоятельность, гуманитарные специальности, общенаучная методология.*

Irina Dorohina

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STUDENTS COGNITIVE INDEPENDENCE HUMANITIES DURING TRAINING

The article deals with the theoretical-and-methodological grounds of forming humanitarian speciality students' cognitive self-directed activities in the educational process. To be objectively and comprehensively theoretically substantiated initial forming-up concepts of the subject investigated taking into consideration its specificity, and by means of combining some certain concrete problems and common-science methodology the essence of forming humanitarian speciality students' cognitive self-directed activities in the educational process is analyzed.

Key words: *cognitive self-directed activities, humanitarian specialities, common-science methodology.*

Постановка проблеми. Ефективність і результативність формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі навчання повинна оцінюватися з методологічних позицій, які мають бути покладені в основу подальшого теоретичного й експериментального дослідження цієї проблеми.

С.У. Гончаренко в "Українському педагогічному словнику" визначає методологію як "сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці". Він також говорить про те, що це є "вчення про методи пізнання й перетворення дійсності", і розрізняє часткову методологію, загальну методологію, філософську методологію тощо [4, 207].

Таким чином, методологія, як учення, розглядає організацію діяльності.

Первісною філософською основою формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей уважаємо теорію пізнання (гносеологію), яка виступає важливою умовою самопізнання людини. Гносеологія визначається як філософське вчення про загальне в пізнавальних взаємовідносинах суб'єкта й об'єкта.

© І. Дорохіна, 2011

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Спираючись на провідні методологічні засади опис процесу формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей потребує визначення провідних принципів, основних форм, методів і засобів, обґрунтування системно-блочної організації змістового наповнення самостійної роботи, а також характеристику особистості студента як суб'єкта навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будь-яке дослідження, будь-які теоретичні узагальнення мають підпорядковуватись основним принципам сучасної освіти, серед яких виділяємо *принципи гуманізації й гуманітаризації навчання*. Саме ці принципи зумовлюють установлення гуманних людських відносин між викладачем вищої школи та студентом, який також з першого дня навчання має проекціювати свої власні дії й учинки на позицію вчителя – носія добра, моралі й гуманізму (Н.М. Бібік, І.А. Зязюн, Л.В. Кондрашова, В.Г. Кремень, А. Маслоу, К. Роджерс, О.Я. Савченко, Г.С. Сковорода, А.П. Сманцер, В.О. Сухомлинський, І.С. Якіманська).

Формулювання цілей статті. З окреслених вище засад методології задля об'єктивності й усебічності теоретичного обґрунтування вихідних положень досліджуваної проблеми, з урахуванням її специфічності, шляхом поєднання конкретної проблематики із загальнонауковою методологією нами буде здійснений аналіз сутності формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дотримання принципів гуманізації й гуманітаризації освіти забезпечує включення загальнолюдських ціннісних настанов й орієнтацій до змісту самостійної роботи, без яких не виявляється можливим організація процесу формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей і здійснення будь-якого різновиду навчання, оскільки усвідомлення цінності отриманих знань, умінь і навичок має усвідомлюватись на достатньо високому рівні задля їх подальшого самостійного розширення за циклічним принципом: чим більших обсягів інформації й сталих знань здобуває людина, тим більше можливостей вона отримує для себе щодо їх подальшого збагачення.

Центральне місце щодо методологічного обґрунтування формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі навчання займають системний (цілісний) і діяльнісний підходи. У сучасній педагогічній науці ці два підходи поєднуються й трактуються як єдиний системно-діяльнісний підхід (Б.Г. Ананьєв, Є.В. Бондаревська, О.В. Бугрій, І.О. Зимня, В.І. Лозова, Г.І. Щукіна, І.С. Якіманська). Але все ж спробуємо наголосити на тому, що хоча дійсно їх поєднання додає додаткові важелі щодо розробки певних теоретичних положень, кожен з них представляє завершену сукупність вимог, які можна застосовувати окремо, а за необхідності в поєднанні.

У процесі опанування студентами навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі необхідно формувати самостійність мислення, сприяти прагненню відкривати нові знання і способи оволодіння ними. Лише за таких умов вища професійна освіта може розраховувати на свою доцільність у підготовці фахівця, в тому числі й фахівця гуманітарних спеціальностей, здатного до творчої професійної діяльності, спроможного організовувати і здійснювати власну професійну діяльність у відповідності до останніх сучасних вимог. Неперевершеного значення стосовно визначеного, на нашу думку, набуває процес опанування на належному рівні саме фахових гуманітарних дисциплін, а також гуманітарних дисциплін загальноосвітнього блоку, і неабияку роль у цьому відіграє самостійна робота, якій надається переважне значення у світлі останніх рішень щодо впровадження загальноєвропейської системи освіти, пов'язаної з Болонським процесом взагалі і впровадженням кредитно-модульної системи навчання і модульно-рейтингової системи оцінювання знань зокрема.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті передбачає поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного, гуманістичного типу. У ній передбачено, перш за все, підготувати особистість майбутнього фахівця, який би був здатним набувати знань самостійно протягом усього життя, а для майбутнього фахівця гуманітарних спеціальностей – це є якістю неперевершеного значення, оскільки не один навіть самий досконалий підручник не зможе підмінити здатність самостійно приймати рішення. Коли мова йде про професійну гуманітарну освіту, на нашу думку, самостійність і здатність самостійно набувати професійно значущі знання – шлях до досягнення успіху і запорука того, що гуманітарне знання не буде перебувати в тривалому періоді стагнації.

Відповідно до визначеного актуалізується проблема формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей як важливого показника творчих здібностей

особистості і необхідність пошуку шляхів її розв'язання.

Процеси гуманізації й гуманітаризації є майже невід'ємними. Так, Л.В. Кондрашова говорить про те, що гуманізація – це основа методів притаманних гуманітарним наукам, пов'язаних з образним мисленням, уявою, естетичними оцінками, пошуком далеких аналогій і самостійних суджень. Гуманітаризація, продовжує вона, передбачає не просте засвоєння гуманітарного знання, а оволодіння особливим способом мислення, який дозволяє осмислити ситуації, що виникають, бути готовим до діалогу культур, самоосвіти й самореалізації в системі нових відносин "Людина – світ". Мету гуманітарного знання вона вбачає в збагаченні внутрішнього світу, залученні до естетичних цінностей, спонуканні до морального вдосконалення [5, 30].

Реальний стан справ, який маємо на практиці, щодо реалізації принципів гуманізації й гуманітаризації процесу навчання у вищій школі висвітлює В.К. Буряк, який наголошує на тому, що на практиці це виражається в тому, що вищі навчальні заклади (кожний на власний розсуд, тому що єдині підходи не розроблені) проводять чергову кампанію з гуманізації й гуманітаризації викладання. Цілі цієї кампанії для більшості педагогів залишаються незрозумілими, її завдання досить розпливчасті, а тому й засоби здійснення обрані найелементарніші – кількісне збільшення набору всіляких (як правило, історичних) курсів з філософії, етики, естетики, культури, мистецтва, релігії тощо [3, 171].

Далі перш ніж говорити про специфіку гуманітарної освіти в цілому й специфіку формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей зокрема, слід зупинитись власне на тому, як розуміють гуманітарну освіту на сучасному етапі її розвитку.

С.У. Гончаренко пропонує наступне розуміння гуманітарної освіти, яку він визначає як "сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних з ними практичних навичок та умінь" [4, 77]. Він також розглядає гуманітарну освіту як важливий засіб формування світогляду, який відіграє велику роль у загальному розвитку людей, в їхньому розумовому й моральному вихованні. Зазначається також, що загальну вищу гуманітарну освіту здобувають у вищих навчальних закладах у процесі вивчення соціально-гуманітарних наук студенти всіх спеціальностей. Спеціальну ж, або професійну, гуманітарну освіту в галузі філософських, історичних, філологічних, економічних, юридичних і педагогічних наук … дають в основному університети й галузеві вищі навчальні заклади [4, 77].

Стосовно гуманітаризації освіти, педагог убачає її в переорієнтації освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного й системного мислення; в системі заходів, спрямованих на приоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості, розвиток творчих здібностей. Гуманітарна освіта, наголошується, спрямована на подолання утилітарно-економічного, технократичного підходу до освіти. Одним із найважливіших практичних напрямів гуманітарної освіти є перегляд змісту навчання, відображення в ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій тощо. Гуманітаризація передбачає також підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін при радикальному їх оновленні [4, 77].

Саме наведені положення щодо специфіки гуманітарного знання надають можливість з достатньою впевненістю говорити про значні потенційні можливості гуманітарних дисциплін, які превалюють при підготовці фахівців гуманітарних спеціальностей, у напрямку формування важливих і необхідних якостей, серед яких одне з провідних місць надаємо пізнавальній самостійності.

При гуманітарному підході, відзначає Б.Г. Богін, на відміну від негуманітарного, навколишній світ перестає сприйматися суб'єктом як світ, де діють лише "об'єктивні закони" і кожний його елемент виконує свою задану функцію в існуючому незалежно від чиєї б то не було суб'єктивності великому механізмі. За умови гуманітарного підходу світ для суб'єкта стає простором опредмечених суб'єктивностей, простором, у якому за всяким елементом зовнішнього світу стоять моменти світу внутрішнього [2, 42].

У своєму дослідженні виходимо з положення, запропонованого С.І. Архангельським, про навчальний процес у вищій школі. "Навчальний процес у вищій школі – це не лише повідомлення і засвоєння знань, прищеплення навичок і умінь, це складна система організації, управління і розвитку пізнавальної діяльності студентів, це процес багатостороннього формування спеціаліста вищої кваліфікації. Така система потребує строгої організації, функціонування,

всебічного методологічного обґрунтування, глибокого аналізу умов свого розвитку" [1, 44].

Спираючись на наведене положення, а також на ґрунті системного (цілісного) і діяльнісного підходів теоретично зумовлюються основні положення досліджуваної проблеми формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у навчальній діяльності.

Центральне місце щодо методологічного обґрунтування організації навчального процесу, спрямованого на ефективне формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей займають, як зазначено вище, системний (цілісний) і діяльнісний підходи. У сучасній педагогічній науці ці два підходи дуже часто поєднуються і трактуються як єдиний системно-діяльнісний підхід. Але все ж спробуємо наголосити на тому, що хоча дійсно їх поєднання додає певні додаткові важелі щодо розробки певних теоретичних положень, кожен з них представляє завершену сукупність вимог, які можна застосовувати окремо, а за необхідності в поєднанні.

Системний (цілісний) підхід у філософській і психолого-педагогічній літературі розглядається переважно як спосіб дослідження складних об'єктів, їх компонентів, котрі знаходяться в постійних динамічних взаємозв'язках і взаємозалежності. Системність, або цілісність, перш за все, передбачає, що єдина динамічна взаємопов'язана сукупність елементів складного об'єкта має характеристики, які докорінно відрізняються від простої суми чи набору характеристик, котрі є притаманними окремим складовим чи компонентам цілісної системи.

Висновки. Таким чином, процес ефективного формування пізнавальної самостійності студентів гуманітарних спеціальностей у навчальній діяльності розглядаємо як складний об'єкт дослідження і певний об'єктивно й реально існуючий феномен сучасного освітнього процесу. Таке бачення дозволяє представити даний феномен освітнього процесу й об'єктивну категорію педагогічної науки як складну педагогічну систему, яка знаходиться в постійній взаємодії з іншими феноменами цілісного педагогічного й освітнього процесу, які також представляють собою завершені педагогічні системи вищого й нижчого ієрархічного порядку.

Свідомо і глибоко засвоювати знання означає не лише набувати певний обсяг теоретичних знань, але й спробувати перетворити їх на органічну частину власного наукового й практично спрямованого мислення, покласти їх в основу формування необхідних фахових умінь і навичок, які стануть у пригоді в процесі подальшої професійної діяльності. Певний обсяг набутих у процесі навчання у вищій школі професійно значущих знань визначає рівень професіоналізму молодого фахівця гуманітарних спеціальностей, який уперше зустрічається зі своїми професійними проблемами вже підчас виробничої практики, а потім на початку власної професійної кар'єри.

Професійні вміння і навички є важливим компонентом кваліфікаційної характеристики фахівця будь-якої виробничої сфери в цілому й фахівців гуманітарних спеціальностей зокрема, а їх формування виявляється складовою частиною професійної підготовки майбутнього фахівця гуманітарної сфери знань в умовах вищого навчального закладу. Але шляхи і способи їх набуття досить різні. Кожна суспільно-історична епоха висуває певні вимоги до особистості, а відповідно й до вищої школи, основним завданням якої є виховання і освіта висококваліфікованої особистості фахівця, необхідного суспільству. Як результат кожна епоха висуває певні вимоги до особистості фахівця певної сфери, в тому числі й гуманітарної, який є основним суб'єктом, що втілює згадані вимоги в дійсність.

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / Сергей Иванович Архангельский. – М.: Высш. школа, 1980. – 368 с.

2. Бех І.Д. Технологія інтимно-особистісного спілкування / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2003. – №1 (XXVIII).

3. Буряк В.К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект / Володимир Костянтинович Буряк. – К.: "Деміур". – 2005. – 232 с.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

5. Кондрашова Л.В. Гуманизация учебно-воспитательного процесса школы: история, теория, поиски / Лидия Валентиновна Кондрашова. – Кривой Рог, 1996. – 74 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2010